

ՍՐՏԻ ՏԵՐ ՄԱՐԴԸ՝ ԵՂԻՎԱՐԴ

«Ես ճանաչում եմ սիրտ իմ արքուն կայ»

Աստուածաշնչական այս խօսքը, որ բնարանն է եղիվարդի բանաստեղծական հատորներէն մէկուն (Անցորդը), խորապէս կը բնորոշէ նաեւ եղիշէ Պատրիարք Տէրաւերեանի նկարագրին կարեւոր մէկ յատկանիշը՝ իր սրտի տէր մարդ մը եղածը լուսով։ Մէկը, որ գիտէր սրտէն տալ։ Մտքէն առաջ իր սիրտն է որ կը բարախէր։ Հոգեկան զգայնութիւնները աւելի ծանր կը կշռէին իր արարքներուն և դատումներուն մէջ քան մարդկային թուարկուած հաշիւները։

— Ես կը քննանամ բայց սիրտս արթուն է։

Ու բոլոր անոնք որ եղիշէ Սրբազանը ճանչցեր էին մօտէն՝ իր մտերմութեանը մէջ, կրնան վկայել որ իր սիրտը միշտ մնաց արթուն և հակեց իր ստանձնած բոլոր պաշտօններուն և պատասխանատուութեանը վրայ։

Նաեւ իր սիրտն էր որ կը խօսէր իր բոլոր գործերուն մէջ, յիշեցնելով մեզի ժողովրդական հին և իմաստուն վկայութիւն մը։

— Սիրտս խօսեցաւ։

Ան եղաւ իսկական ուսուցիչը, դատաստան բարի ու համբերող։ Սորվեցուց իր իւրայատուկ կարգով։ Ուսուցանելու շնորհը բնածին էր իր մէջ։

Դրեց եղիվարդեան նոր միտքով։ Ստեղծագործեց և տուաւ մեզի իր գրիչով «Մագդաղինէն Մեղրամոմէ», «Սուրբ Մեսրոպ», «Կարմիր Զօրավար», «Օտարականը», «Լուսամատեան», «Լուսաւորիչը» և այլ գործեր, որոնք գրական իրենց ուրոյն տեղը հայ գրականութեան մէջ։

Շիջաւ այս աստղը 1 Փետր. 1990ին, երբ գիշերը իջած էր խորտակուած սև վրանի մը պէս, սուգ սփռելով ողջ Սաղիմահալութեան և Սփիւռքի տարածքին։ «Երանի որ ունիցի յիշատակ ի Սիրոյ»։

ՄԱՏԹԷՈՍ ՍՐԿ. ԻՓՐԱՃԵԱՆ

27 Մարտ 1990 — Երուսաղեմ

Սրտի տէր մարդ մը ըլլալու իր այս յատկանիշը իր անձին մէջ երեք հիմնական գիծերով է որ կը յայտնուի։

1. Նուիրումի անձը,

2. Մարդը,

3. Բանաստեղծը։

Նուիրումի անձը

Ամենէն շատ և ամենէն աւելի եղիշէ Սրբազան իր սիրտը տուած էր մեր եկեղեցիին, որուն ծառայութիւնն ու նուիրումը կազմեց իր մեծագոյն փառքը։

Վասպուրականի մէջ ծնած (Կայնիմիրան) և տղայ տարիքին որբացած՝ աչքը քացաւ ան Երուսաղէմի Հայոց վանքին մէջ և որուն ժառանգաւորաց վարժարանէն ներս ստացաւ իր կրթութիւնը։

Շնորհիւ իր բնատուր տաղանդին, ան գրական ուղարկութիւնը իր բոլոր դասատուներուն։ Իր ուսուցիչները՝ եղիշէ Պատրիարք Գուրգան և Թորգոմ Պատրիարք Գուշակեան, ինչպէս նաեւ Յակոբ Օշական և Շահան Պէրպէրեան, ճանչցան իր մէջ ապագայ մեծ առաջնորդն ու եկեղեցականը, բանաստեղծն ու մտաւորականը։

Հայոց եկեղեցին Հայ ժողովուրդի հոգեկան հարստութեանց ամրակուրդներէ, և ինք այդ բերդին նուիրեալ զինուորը եղաւ, իր վաղ պատանութենէն մինչև իր մահը։

Աւելի քան քսան տարիներ ան վարեց Երուսաղէմի ժառանգաւորաց վարժարանի տեսչութիւնը։ Հայ ժողովուրդի Ազգային Պատմութեան և Եկեղեցական Պատմութեան տիպար դասատուն եղաւ և սերունդներ դաստիարակեց։

Ամէն կողմէն իր աշակերտները։ Անոնց մէջ կան դրողներ, ուսուցիչներ, խմբագիրներ, հոգևորականներ, մտաւորականներ և համեստ ազգայիններ։

Շուրջ վաթսուս տարիներ ծառայեց ան Հայաստանեայց եկեղեցւոյ և Երուսաղէմի Ս. Աթոռին։

Ս. Յակոբեանց Առաքելական Աթոռը Ս. Տեղեաց մէջ իր ունեցած իրաւունքներով (Յոյն և Կաթոլիկ աշխարհի հետ համահասանար գիրքով մը) կը կազմէ փառքն ու պատիւը Հայ եկեղեցւոյ և Հայ ժողովուրդին։

Եղիշէ Սրբազանի Պատրիարքութիւնը զուգահեռ կայացաւ քաղաքական ամենէն գեթ-ուարին չրջանի մը, բայց ան կրցաւ իմաստուն չրջանայեցութեամբ և խոհական վարքով, կոնգուն և բարգաւաճ պահել Ս. Աթոռը և վանքը, իր յարակից բոլոր հաստատութիւններով:

Եղիշէ Սրբազանի բազմատաղանդ անձ մը ըլլալու յատկանիշները տեսած և ճանչցած էր Ամենայն Հայոց Ազգերնոր Վեհափառ Գէորգ Զ. Զէօրէքճեան կաթողիկոսը որ կնքուած կտակով մը խնդրեր էր Ս. Էջմիածնի Ազգային եկեղեցական պատգամաւորներէն, որպէսզի Տ. Եղիշէ Արքեպս. Տէրաւերեանը ընտրեն կաթողիկոս Ամենայն Հայոց:

Եղիշէ Սրբազանի նուիրումին և ծառայութեան մէջ կարեւոր տեղ մը կը դրաւ ԵՍԻՈՆ՝ ամսագրի խմբագրութիւնը: Աւելի քան քառասուն տարիներ ան խմբագրեց Ս. Յակոբեանց այս պաշտօնաթերթը և իր չրջանին ԵՍԻՈՆ՝ դարձաւ Սփիւռքի կրօնական, գրական, իմաստասիրական և բանասիրական ամենէն բովանդակալից ամսագրերէն մին: Եղիշէ Սրբազան, որպէս հմուտ և բազմատաղանդ խմբագիր, թերթը պահեց հետաքրքրական և օտանց զայն իր բեղուն գրչի արդասիրտներով:

Մարդը

Եղիշէ Սրբազան իր ստանձնած բոլոր պաշտօններուն մէջ և բոլոր դիրքերէն վեր և անդին կը յայտնուի իբրեւ ճշմարիտ մարդ մը: Ընդհանրապէս ինչպէս պիտի բնորոշէր Տէրաւերեանս Հայրապետ իր սա խօսքով. «Ես մարդ եմ, և ամէն ինչ որ մարդկային է օտար չէ ինձ»:

Մարդկայնական բոլոր զգայութիւնները ամբողջացուցիչ տարրերն են մարդէակին: Աննոր է կատարելաւ մարդ ըլլալ և զերծ մնալ մարդկային տկարութիւններէ: Ահա թէ ինչու մեր իմաստուն հայրերը Մաշտոցի մէջ գրեր են հետեւեալը. «Ո՞վ իցէ մարդ որ կեցցէ և ոչ մեղիցէ», «զի դու ես, Տէր, միայն առանց մեղաց»:

Եղիշէ Սրբազանի քերթուածներուն մէջ յատկապէս կը պատկերանայ իր իսկական մարդու գիմագիծը: Կարելի չէ

կարգաւ այդ քերթուածները և չափը տակուիլ անոնց գեղեցկութեամբ: Ահաւասիկ նմոյշ մը.

«Ինկաւ ձեռքէս բաժակ մ'ինչպէս,
Հպարտութիւնս ոտքերուդ՝
Իյնալ բաժինն է բոլորիս
Ճամբուն վրայ գեղեցկութեան.»

Ահաւասիկ այլ պատուակ մը, իր զգայականութեան վրայ գրուած քերթուածէն.

«Դուն աննահանջ պատանութիւն,
Համակ կրակ, տենչ էիր դուն,
Ինչպէս ծառ մը բազմատերեւ
Ինքզինք լոյսին. կեանքին լարած
Իմ աննրաճ պատանութիւն,
Ինչպէ՞ս պատմեմ հրդեհն անհուն
Տենչանքներուն

Որոնք օր մը քուկդ եղան,
Պատերուն մէջ անլոյս, տրտում,
Հոգիներուն դէմ անպատ
Սիրտս կու լար տըղու հանգոյն,
Յետոյ յոգնած կը քնանար
Բարձին վրայ պատրանքներուն:

Յաճախ սակայն,
Ինչպէս ծառը՝ հողին, լոյսին,
Ես զգացի անօթութիւն անսահման
Շողին, երգին, ազատութեան,
Նայուածքներուն, ժպիտներուն
Որոնք բնաւ ետ չըդարձան:

Մեր կողմէ կատարուած այս մէջբերումները կը հաստատեն Եղիշէարդի իրական մարդու կատարելալ յատկանիշները:

Ինքն է, որ դեռ իր մահուընէն կարճ ժամանակ մը առաջ կը գրէր հետեւեալը.

«Մարդեր կան որոնք կը պատկանին ժամանակին, եւ մարդեր՝ որոնք ճշմարտութեան: Անոնք որ կը պատկանին միայն ժամանակին՝ սովորական մարդեր են, իսկ անոնք որ կը պատկանին ճշմարտութեան՝ վերացական անծնաւորութիւններ են: Մեծ մարդը ան է որ կրնայ պատկանիլ թէ՛ ժամանակին եւ թէ՛ ճշմարտութեան»:

Եղիշէ Սրբազան մարդն էր ժամանակին և մարդն էր ճշմարտութեան:

Ան աներկիւղ և անսասան կրցաւ քալել այս դժուարին ժամանակներու ընթացքին, անվթար պահելով իր հովանաւորած Ս. Աթոռը:

Իմաստութիւնը, վարչական հմտութիւնը և զոհուելու առաքինութիւնը կազմեցին իր մարդկային նկարագրի ցայտուն յատկանիշները, որոնց շնորհիւ մի և մարդ՝ պահեց իր զինուորեալ Միաբանութիւնը Ս. Յակոբեանց Աթոռէն ներս։

Գիտուն տարուան իր բեղուն վաստակը, կրօնական, վարչական և զբոսական պատկառելի գործերը կ'անցնին պատմութեան և պատմութիւնը պիտի հաստատէ որ եղիշէ Սրբազան եղաւ ժամանակին և ճշմարտութեան մարդը։

Բանաստեղծը

Երիտասարդ վարդապետ մըն էր դեռ եղիվարդ երբ գրական մեր անդամատանէն ներս մուտք գործեց իր «Մազդաշինէն Մեղրամովէ» բանաստեղծական երկովը։ Նախ քան այս գրքին հրատարակութիւնը իր քերթումներէն շարք մը լոյս տեսեր էր արդէն «Սիսն» տմաագրի մէջ։

Անոր բանաստեղծական տաղանդը առաջին զննատողներն ու ողջունողները եղան Յակոբ Օշական և Անդրանիկ Մանուկեան։

Եղիվարդի անձին մէջ բանաստեղծի հոգին մնաց միշտ տիրական։ Բանաստեղծն է որ կը յայտնուէր միշտ իր գրական այլ գործերուն մէջ։ Որպէս բեմբասաց և քորոզիշ, որպէս խմբագիր և ուսուցիչ միշտ բանաստեղծն է որ ի յայտ կ'ուզար։ Պատկերներու յանկուցիչ ճախութիւնը Գլխաւոր նկարագրին էր իր բանաստեղծութեանց։ Ահաւասիկ նմոյշ մը.

«Մայր աղանին կը ժողվէ
Թեւերուն տակ իր ծագեր
Երբ սարսափը գիշերուան
Բանայ մոայլ իր թեւեր։
Այսպէս կ'ուզեմ ապաստան
Ըլլալ բոլոր վիշտերուն,
Հոգիներուն որ չունին
Այլեւս կազդոյրը յոյսին,
Որոնք թերթ թերթ թափեցին
Մաղիկն իրենց կուսութեան
Անցորդներուն ոտքին տակ,
Ու թռչունի մը նման
Թափառեցան սիրտէ սիրտ
Շիթ մը սիրոյ ի խնդիր,
Անոնց՝ որոնք ա'լ չունին

Յարկի մը ծածրը տարուկ,
Սրտի մը քաղցրը նեցուկ,
Չանոնք կ'ուզեմ որդեգրել երկիրինս։
Պատկերներու կախարդիչ այդ գեղեցկութենէն ահա այլ նմոյշ մը.

«Թռչուն մ'անցաւ
Մառէն փրթող
Սրտի մը պէս,
Ու թաղուեցաւ
Ալբերուն մէջ մթնշաղին։

Եղիվարդի բանաստեղծութեանց մէջ նոյնքան յորդ է զգայնութիւնը։ Ահաւասիկ պատասիկ մը.

«Սէրէն անցած կը թուես
Դուն ներումի վարդապետ։
Բեզ փնտոցի օրերով
Ճամբաներու մէջ տրտում,
Երազեցի ես քեզի
Երբ արեւը կը քանար
Ժապաւէնն իր ոսկեգոյն
Լճին վրայ Դալիիոյ։
Երբ հասկերը նազանքով
Կ'օրօրուէին զեփրեւէն
Եւ ծիթնին կը հեւար
Գորշ հեշտութիւնն իր սրտին։
Բեզ փնտոցի օրերով
Ոսկեծեղուն յարկերու
Սրբահներուն մէջ փարթամ,
Երբ զարշանքէն մարդերու
Հալածական խենթեցած,
Կ'որոնէի ապաստան
Սիրտ մը ներման ընդունակ,
Դուն չկայիր, չկայիր.
Բաղցր անունըդ միայն
Հասած պտուղ մը ինչպէս
Շուրթերէ շուրթ կը թրռէր.»

Ահաւասիկ նմոյշ մը իր հայրենասիրական քերթողութենէն.

«Կտրէ՛ շղթադ (ո՛վ Սրտաւազդ),
Նետուէ՛ վրան աստուածազեղ
Բու նժոյգիդ...
Բափն արծակէ խոյանքներուդ լեռնա-
Ազատութեան եւ քաջութեան լնդէր
Հսկայ կիրքիդ,
Դարձուր ծաղիկն իր լեռներուն,
Մուլը կապոյտ՝ ծխաններուն,
Ու եղոն սպիտակ՝ ամբարներուն...
Բուսցո՛ւր փառքին բողբոջն աղուոր,
Մեզ արքաներ բրէ կրկին
Վրբան անոյշ Հայրենիքին։

Եղիվարդի բանաստեղծութեանց զբաղակար յատկանիշներէն են իր լեզուական ոճի մաքրութիւնը, զգայնութեանց հազարդականութիւնը և մանաւանդ ներշնչութիւնը թափը:

Ա. Մեսրոպի ձօնուած իր մէկ քերթուածին մէջ այսպէս կ'եզրափակէ անոր բանաստեղծութիւնը.

«Թոյլ տուր ինծի,
Մենձ ակումիդ, անհուն մոնազ,
Քեզ բերելու երախտիքի
Խալուռն այս ջինջ
Ոսկի արտէն ցորեններու,
Ջոր օր մը զուն, ափով արդար,
Ճանեցիր մեր հոգիներուն:

Այսօր նորէն,
Ես՝ մին յետին մտածումիդ
Զաւակներէն,
Յիշատակիդ առջև կեցած՝
Կը պաղատիմ անհունօրէն
Որ հոգիովդ մեզ հետ ըլլաս
Պարտքի, զոհի եւ զիտութեան
Սուրբ ճամբայէն մեզի ռահորդ
Մահէն ալ վեր, մահէն ալ վերջ:»

Ու մահը, որ կու գայ որպէս վախճան իր անցաւոր կեանքին, կը ստեղծէ նաև պարապ մը հոգիներուն մէջ բոլոր անոնց՝ որ սիրեցին զինք իբրև Պատրիարք և հայր, իբրև ուսուցիչ և գրող, իբրև բանաստեղծ և խմբագիր: Ու գիտեն անոնք որ իր յիշատակը պիտի մնայ անմեռ, ինչպէս իր բանաստեղծութիւններն աւերականութիւնը, որոնց մէջ իր սիրտը պիտի մնայ յաւէտ արթուն:

«Ես ննջեմ և սիրտ իմ արթուն կայ:»

ԹՈՐԳՈՄ ՓՕՍԹԱՃԵԱՆ
Ամերիկա

ՏԽՈՒՐ ԱՆՐՋԱՆՔ

Ամեն. Տ. Խղիեհ
Պատրիարքի յիշատակին

Նստիլ հոս ու երազելու մասերուն շուքը, մեռնող օրուան տխուր համակերպութիւնը, առ ըմպանակին հեղուկը, որ հոգիիդ մէջ քաղցր թախիժ մը կը փռէ, նուազը, որ վաղուց, կարծես բոլորովին մոռցուած յիշատակներ կ'արթնցնէ քաղցրացած, գեղեցկացած, ամէն բան քեզի կը արամադրեն երազանքի, որ այնքան հազուադէպ է մեր օրերուն հե ի հե արշաւի, խռովայոյզ մրցակցութեան, անիմաստ պայքարի ընթացքին:

Կը խորհիս ցաւով, որ ուրիշ ժամանակներուն, ծառի մը շուքին կամ օրորի մը եզրին՝ մարդիկ երջանկօրէն կրցած են երազել ու կը տխրիս ծնած ըլլալուդ այս աներազ դարուն, ուր իմաստութիւնը վտարուած է կեանքէն:

Երաժշտութեան խլացած Արամազդի սիրտը կը փոթորկի նուագին մէջ ամպերու որոտումներով, ծովու գալարուն աղաղակներով, տեղատարափի շառաշիւններով, Հոգիի մը վսեմօրէն ահաւոր ողբը ներդաշնակուած տիեզերական ցաւերու փոթորկումներուն, հոգեվարքի հոնդիւններուն, վիրաւոր գաղաւթներու աղաղակներուն, Անոր ճակատագրին յիշատակը կու գայ իր նուագին հետ ու կը ճանկառէ, կ'արիւնէ հոգիդ: Գիտակից ճիգ մը կ'ընես աղատուելու այդ յամառ յահախանքէն: Ու ահաւոր պարապութեան մէջ կը դռնես ինքզինքդ: Իրաւ է ամէնը թէ երազը ինչ է այս: Ինչո՞ւ կը սկսի և ինչո՞ւ կը վերջանայ: Ա՜յս է ամէնը: Կ'արժէ:

Կ'արժէ, այո, եթէ նոյնիսկ անգամ մը միայն արեւուն երեսը նայելու համար ըլլար այդ: Եթէ կոյսի մը նայուածքին խորը սուզուելու և վայրկեան մը անմահանալու համար միայն ըլլար այդ: Եթէ երազի մը ետեւէն վաղելու և չհասնելու համար ըլլայ այդ: Եթէ ուրիշ հոգիի մը ցաւին հաղորդակից, ցաւակից ըլլալուն համար միայն ըլլար այդ:

Տխուր, հանդարտ նուագ մըն է որ կը ծաւալի հիմա, նուագ մը որ կը յի-